BIBLIOTECA MARCEL·LÍ DOMINGO
Recull de premsa local i comarcal

De les portes i portals de Tortosa

Durant generacions, Tortosa ha ofert als forasters la imatge arquetípica de ciutat cuirassada, pròpia de les places fortes militars. La complexa xarxa de bastions, torres, forts, muralles, fossats i baluards, dels quals afortunadament han sobreviscut valuosos testimonis, ha marcat la configuració espacial, urbanística i sociològica de la ciutat. L'avinentesa de ser un enclau militar amb una privilegiada situació geogràfica li ha valgut a Tortosa ser constantment cartografiada. D'aquesta manera, des del s. XVI fins el XIX un gran nombre de gravats, dibuixos i plànols ens detallen les línies perimetrals del recinte emmurallat, gràcies a les quals obtenim les pautes necessàries per a poder recomposar aquelles parts avui en dia inexistents.

Si el concepte de reclusió, defensa, i fins a cert punt, aïllament és propi de les muralles, les portes i **portals** simbolitzen la interelació entre l'exterior i l'interior. Els portals van endevenir, per tant, els elements més vitals de les ciutats muradades. Molta part de l'activitat social es concentrava en els accessos i aquest fet els donava personalitat a cadascun d'ells.

La tradició atribueix set portals a Tortosa. Aixíens ho diu aquella cobla de: **Tortosa, ciudad famosa, la de les siete portales**. No hem d'oblidar però que quan volem definir el nombre, la ubicació i la nomenclatura dels portals els hem de circumscriure a tothora en un període cronològic concret, ja que al transcurs del temps s'observa una gran varietat en aquests aspectes que progècia una evident confusió si no es defineix degudament. Pensem de primer antuvi que s'han succeït diversos recintes emmurallats, perquè Tortosa ja fou fortificada en època romana i també ho estava en época àrab, possiblement en dos períodes constructius. En el període cristià s'empra inicialment la fortificació precedent però desconeixem les possibles reformes i alteracions que s'hi practiquen. És realment al s. XIV quan dins de la tònica general endegada pel rei Pere el Cerimoniós es tanca el recinte urbà amb una nova muralla que recull els barris perifèrics i consolida el que serà el perímetre tradicional. Posteriorment, les reformes del s. XVII i XVIII, acabaran per estructurar el sistema defensiu amb la incorporació de bastions i forts adaptat ja a les exigències dels avenços de l'artilleria.

Resumint, podem intuir que la configuració del clos urbà no ha estat mai una obra definitiva i s'ha alterat segons les necessitats del moment i, per tant, els portals, com evident conseqüència s'han variat i transformat. Si, a més, hi afegim que d'acord amb la conjuntura imperant sovint era aconsellable com una mesura de salvaguarda, paredar i obstruir les portes, veurem que qualsevol intent superficial d'afrontar l'estudi dels portals es veurà amb veritables dificultats de presentar una proposta clarificadora. D'aquí que quan s'ha fet referència al tema dels portals hem trobat pocs aclariments. Al volum VIII de la IIª de Tortosa y su Comarca d'Enric Ruyerri, una part d'un capítol va dedicat íntegrament al que podríem anomenar la biografia de tot un seguit de portals. S'hi aporten dades documentals de primera mà però hi manca aquesta reflexió global que ens impedeix interpretar el conjunt.

D'altra banda, la informació que ens aporten els coetanis, entre els quals hem de comptar Desquig, Martorell o Cock, també ens omplen informacions que per a ells són òbvies però que avui ens serien cabdals.

Malgrat aquestes mancances, tot un seguit de documents arxivístics: manuscrits, impressos i gràfics, que ara no és el cas de referenciar detalladament, ens aporten noves dades per al coneixement dels portals.

Primer que res cal conèixer la ciutat en la seva adaptació al terreny natural: el riu, els barrancs i les terrasses elevades, ens defineixen a priori els límits i les característiques de la ciutat emmurallada. Els quatre punts cardinals orienten els quatre portals principals. Al Nord, a l'extrem del que havia estat el Call jueu, l'actual barri de Remolins, es trobava el **portal de Vimpeçol**. L'etimologia del terme ens evidencia el seu origen àrab, els darrers portals endarrerits a començament d'aquest segle del qual conservem encara la imatge fotogràfica, a més de les versions dibuixades a ploma de Lleïxà. Un pont de fusta salvava el vall del barranc del Cello que a mena de fossat limitava la ciutat en aquest sector.

Al costat oposat i orientat al Sud, al capdamunt d'una lleuja o coll, era el **Portal del Coll de Sant Joan**, nom adoptat originàriament per la proximitat a extramurs del convent i cementiri de Sant Joan que més endavant canviarà la denominació per la de **Sant Francesc** a causa de la ubicació del convent dels franciscans.

Al costat Oest, el riu fronterer deixava travessar-se pel ja homenatjat pont de barques al qual s'accedia pel fastuós Portal de jaspi de la Cinta segons ens descriu Martorell al s. XVII. Finalment a la banda de muntanya encarat cap el Coll de l'Alba el **Portal de Tarragona** regerntia la direcció de l'antiga via romana.

Fixats aquests quatre punts en els dos eixos urbans, d'altres portals completaven estratègicament punts vitals d'accés o sortida. Ens referim al **Portal del Rastre**, en altre temps conegut com de **l'Escorxeria**, i el **Portal del Temple.**

Finalment, un seguit de portals menors amb funcions molt concretes, completaven la comunicació amb l'exterior. Són els coneguts portals de **Sant Nicolau, Sant Jaume, Tamarit, Sant Blai, l'Olivar, la Bassa, o el dels Jueus**. Existien a més uns portals interiors que o bé derivaven d'altres portals anteriors amb recintes emmurallats més reduïts o comunicaven espais urbanístics específicament separats, com eren la **porta de l'Assoc, la de Vallvert, la del Sitjar, o bé els portals de la Rosa o el del Romeu.**

Si estudiem els documents del s. XIV i XV apareixen un seguit de noms difícils d'ubicar. Possiblement molts d'ells són plurinominals i d'aquí que no els identifiquem encara que en el millor dels casos siguin ben coneguts. Trobem així la **porta dels Pallols, del forn del vidre, del mur, dels tiradors, de la mar i el portal sobirà de la drassana.**

Es tracta però, en la majoria dels casos, de portals secundaris i puntuals amb funció alternada, essent oberts o closos segons les circumstàncies. És molt interessant poder resseguir el procés de provisció que aplicava l'Ajuntament tortosí quan es declaraven les fatídiques epidèmies de pesta o còlera. En els anomenats Llibres del Morbo es recullen totes aquelles accions que de manera mimètica es repetien a la mínima notícia de rebrot epidèmic en les ciutats veïnes. Sistemàticament una de les primeres accions que s'aplicaven com si d'un manual es tractés era tapiar aquests accessos secundaris i custodiar amb guàrdies els portals principals a fi d'evitar l'entrada de forasters i el possible contagi. Precisament un d'aquests plans preventius van impedir que Jerònim Münzer pogués entrar a Tortosa. Malauradament aquest fet casual ens ha privat que avui tinguem, possiblement, una descripció detallada de la ciutat del s. XV d'acord amb la resta de descripcions que apareixen en el dietari d'aquest famós viatger.

Dels únics portals que han sobreviscut hem de destacar el **Portal dels Jueus** mig mutilat a l'extrem del carrer de la Figuereta al barri de Remolins. Per aquest portal que en la documentació apareix també com el Portal del Ferre, nom que l'emparenta estretament amb la família de portals ferrats o portaferrisses abundosos arreu. Per ell s'accedia a l'antic cementiri dels jueus que s'estenia per les faldes del turó de **les Bastides**, on a partir del s. XVII s'hi construeix una avançada del castell de la Suda, que es coneix amb terminologia constructiva militar com l'Hornabeque. El portal dels Jueus s'emprava també com alternativa al de Vimpeçol quan les riuades impossibilitaven el trànsit.

Al tancament Est del castell de la Suda enfront a la carreretera que davalla al barranc del Rastre i a sobre d'un arc de mig punt adovellat llueix l'escut de Tortosa erosionat. Una llegenda avui illegible testimoniava que: l'any 1397 los honrats procuradors feren fer aquest portal el mur dels béns de la ciutat. És el **portal de la Bassa**, l'antic i únic accés exterior al castell, contigu a la gran cisterna ja desapareguda.

Encara que per vestigis, endevinem les formes de la porta tapiada de **l'Olivar** encastada a la muralla que tanca el pati del col.legi de Sant Jaume i Sant Matías, essent originàriament un dels portals principals d'acord amb la distribució urbanística romana.

Al capdamunt de **les Esplanetes**, cada cop més ofegat pel parking de la Residència resisteix estoicament l'antic **portal de Tarragona**, en el **baluard del Carme o de la Victòria** (noms que avui es confonen a la planimetria actual). D'aquest portal s'accedia al camí del Coll de l'Alba, tradicional via per travessar Coll Redó i enfilar pel Coll de Balaguer cap a Tarragona i Barcelona. Tot just enguany, fa cent anys que es va salvar el tram entre l'eixample de la ciutat i aquest camí amb el controvertit i en el seu moment polèmic traçat rectilini de la carretera Simpàtica. A la façana fluvial, com desades en els baixos del Palau Montagut, seu de la Comunitat de Regants, les restes del **Portal de Tamarit** ens parlen del subministrament de pedra per a la construcció de la catedral que davallava riu avall de les pedreres de Flix, Vinebre i Ribarroja. Ben a prop, l'espai marcat pel palau del Bisbe i la Duana, al carrer Dr. Ferran, mantenen les proporcions del que fou el portal més esplendorós, que donava pas al pont de barques. Enfront d'ell, els monarques rebien els actes de pleitesia i hospitalitat per part de les autoritats tortosines, exemplificat amb una representació al.legòrica en la qual l'antic patró de la ciutat, l'Àngel Custodi ofereix les claus daurades del portal, és a dir de la ciutat.

Sens dubte, però, el portal dempeus més representatiu, al cor urbà és el **portal del Romeu**, més pròpiament dit **dels Romeus**. Refet i restaurat en diverses vegades, és l'únic cas de portal mimat per dir-ho d'una forma familiar. Gràcies a les atencions rebudes ha merescut un lloc preeminent entre els indrets urbans més emblemàtics. La profusió de la seva imatge va parioma amb la quantitat de llegendes i tradicions que evoca. Els relleus en pedra de Sant Jaume i Sant Cristòfol, custodiant el pas, amb l'hieratisme que els caracteritza han donat peu que l'enginy popular els mentí quan algú demana que l'ajudin: **Al romeu u'hi ha dos que s'esperen.**

Certament, si de portals parlem hem d'admetre que el balanç dels que han sobreviscut en comparació dels que hi havia és bastant fluix.

És delicat i perillós jutjar el comportament dels nostres avantpassats quan a final del segle passat van aprestar per endervocar les muralles, d'acord amb el criteri liberes imperant de progrés i eixample. Amb l'òptica actual però, que comparteix un reivindicat respecte pels elements històrics, és un greu error desatendre allò que en aquell temps va escapar de la destrucció generalitzada. Muralles i portals no tenen avui el significat que tenien en la seva construcció, però això no vol dir que no formin part integrada de la ciutat, la qual els ha d'atendre com a la resta dels seus elements.

ALBERT CURTO HOMEDES
Nascut a Tortosa l'any 1960
Llicenciat en Geografia i Història, especialitat en Història Medieval.
Premi d'Història Carreras Candi l'any 1988 amb l'estudi sobre l'abastament del blat a Tortosa s. XIV.
Professor al Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona.
Director des de 1992 de l'Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre i del Museu Municipal de Tortosa.

Font: biblioteca.tortosa.cat